

Horolezecký slang ve společenském kontextu

Jitka Slezáková

Funkce slangu

Používání slangu má jistě své lingvistické opodstatnění¹, plní však také funkci mimolingvistickou. Výrazy jsou nejen prostředkem pojmenování, ale slouží i potřebám členů zájmové skupiny v sociální sféře. Prostřednictvím slangu se mluvčí snaží jednak demonstrovat navenek svou příslušnost ke skupině, jednak navazovat sociální vazby v rámci skupiny. V tomto smyslu rozlišujeme integrační funkci slangu orientovanou (a) vně a funkci orientovanou (b) dovnitř. Obě můžeme demonstrovat na konkrétních příkladech.

a) verbální lezci

Horolezec, který opravdu něco dokázal, o svých zážitcích zpravidla příliš nemluví. Když se s ním bavíte, na lezení dojde řeč až po nějaké chvíli hovoru a jen jakoby na okraj. Existuje však skupina lezců, které nazýváme verbální, protože o lezení víc mluví, než se mu ve skutečnosti věnují. O to víc dávají svému okolí najevo, s kým má tu čest. V řeči si tito lezci zajišťují pozornost posluchačů mnoha způsoby. Přímou se k nim obracejí a líčí, jak dobývají nedostupné výšky často ještě dřív, než se jich kdokoli zeptá. Svě okolí ohromují komentáři o přípravách na cestu a zbytek doplňují vyprávěním po příjezdu. Co se skutečně dělo ve skalách, není důležité. V nadšeném proudu své řeči neopomíjejí dělat významné pauzy. Aby povzbudili pozornost, zdrhují na správných místech a dávají důraz ve větách předpisově

¹ Z jazykového hlediska je možné zkoumat např. způsob tvoření slov, míru expresivity či synonymity.

tam, kde má být. Rozdíl mezi oběma typy horolezců vystihuje výrok, který byl zaznamenán během výzkumu²: „Jedni hodně lezou a málo kecaj a druzí víc kecaj a málo lezou.“

Při komunikaci v kolektivu ostatních horolezců paradoxně verbální lezci nenacházejí odezvu. V horolezeckém slangu mívají opovržlivé označení *lezálci*, *takylezci* apod. Jejich sebezviditelňující řečové chování může působit v odlišných řečových situacích. I mimo lezecké prostředí je však jeho účinek malý (viz kapitola Uzavřenost horolezeckého slangu).

b) jazyková ontogeneze horolezce

Na rozdíl od příkladu verbálních lezců slang svou integrační funkci plní při jazykové ontogenezi horolezce. Jazykový projev v podobě osobitého idiolektu je neodmyslitelnou součástí jeho osobnosti a hraje důležitou roli při začleňování jednotlivce do sportovního kolektivu. Může být dokonce měřítkem pro stupeň integrace začátečníka mezi aktivní horolezce, protože specifického výraziva se každý zmocňuje postupně tak, jak se zapojuje do skupiny. V ní se také začínající horolezec učí novým lezeckým stylům, technikám a dovednostem. Spolu s tím nabývá příslušné jazykové a komunikační kompetence³.

Začátečník si jako při výuce cizího jazyka osvojuje repertoár nových „sloviček“, který stále obohacuje. Podle rozsahu slovní zásoby obvykle poznáme, zda se horolezectví věnuje aktivně již dlouhou dobu nebo jen krátce. Pokud jde o kvantitu, mluvíme o nabývání jazykové kompetence. Druhá složka slangu je méně nápadná, protože v projevu horolezce převažují rysy hovorové vrstvy spisovné češtiny nebo češtiny obecné⁴. Není proto problém se s horolezcem dorozumět. Jeho jazyk není cizí řečí a slangismů, které znějí nezkušenému uchu cize a nesrozumitelně, se v běžném vyjadřování nevyskytuje mnoho. Jednotlivé pojmy bývají často již existující, známá slova, užívaná v novém kontextu (např. *vyvádět*, *dát*, *solit*). Jejich užívání má však svou ustálenou podobu a je vymezeno určitým situacím.

² Výzkum prováděný v roce 1998–1999 na základě terénního výzkumu, dotazníkového šetření a excerptce periodik.

³ Jsou zde využity pojmy z oboru etnografie komunikace podle Z. Salzmanna: *Jazyk, kultura a společnost*. Praha, Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR 1997. Jejich význam je však rozšířen. Jazyková kompetence zahrnuje vedle gramatických pravidel slangovou slovní zásobu. Komunikativní kompetence primárně znamená znalost toho, co je a co není vhodné říci ve specifickém kulturním kontextu. Zde jde navíc o schopnost užívat známá slova ve specifickém kontextu.

⁴ Jako ostatní slangy je i horolezecký jen dílčí slovní zásobou realizovanou na základě strukturního útvaru národního jazyka.

Při zvládnání těchto znalostí mluvíme o nabývání komunikativní kompetence.

Jak a kde horolezec obě kompetence získává? Má k dispozici dva různé zdroje, odbornou literaturu a přímou zkušenost z kontaktů s ostatními horolezci. Jako základ pro osvojení horolezeckých výrazů (jazykovou kompetenci) mu může posloužit četná literatura a periodika⁵. Doví se zde, co patří k nutnému horolezeckému vybavení, jaké jsou hlavní způsoby jištění, základní povely apod. Vážně zamýšlené rady nejsou prezentovány ve formální podobě, ale naopak je autoři ožívají řadou slangových výrazů. Pro začátečníka je to jistě vítaná pomoc, avšak nemůže se s ní spokojit. Teprve zážitky jsou pravým podnětem k rozvíjení typické horolezecké řeči. Díky praktickým zkušenostem a za asistence kamarádů, instruktora horoškoly či ostatních horolezců nabude adept horolezectví také komunikační kompetenci. Teorii však většinou předchází praxe a postup při osvojování horolezeckého minima⁶ bývá opačný. Popíšeme ho pomocí modelové situace ve třech fázích:

1. fáze: Náhodná zkušenost s horolezectvím vzbudí pozornost zájemce o horolezectví (horolezci vezmou s sebou do skal kamaráda nelezce).
2. fáze: Je-li zkušenost pozitivní, adept horolezectví ji rozvíjí na nejbližších skalách nebo na umělé lezecké stěně.
3. Začínající horolezec se rozhlíží po rozličných horolezeckých terénech, zvyšuje obtížnost cest a specializuje se.

(1) Při prvním poslechu způsobuje zájemci o horolezectví potíže v porozumění změt čísel, označujících obtížnost vylezených cest, čili horolezecká klasifikace. Běžným tématem hovoru při setkání několika lezců jsou totiž informace o dosavadních výkonech, formulované ve známé heslo „kde, co, jak a za kolik“. Příkladem je záznam rozhovoru, týkající se tzv. kvakerské oblasti⁷ u Malé Skály:

„...Byli sme celkem rozlezený a že dáme nákou vosmičku. Tak sme zkusili náký vosum béčko, tam sme ani nenastoupili. Tak sme zkusili náký vosum áčko,

⁵ V dřívějších dobách se taková možnost nenaskytovala vůbec, nebo jen v omezené míře. Horolezecké příručky obsahovaly nepatrný podíl slangových výrazů. Dnes je situace opačná. V důsledku vzrůstajícího zájmu o horolezectví a ve snaze zabránit zbytečným začátečnickým chybám začaly např. v časopise Montana vycházet na pokračování rady pro elévy.

⁶ Podrobný tematický seznam a abecední rejstřík pojmů obsahuje diplomová práce Slezáková, J.: *Horolezectví a jeho slang – od alpinismu po bouldering z pohledu lingvistické antropologie*. Praha, IZV UK 1999.

⁷ Kvak – nekvalitní a lezecky málo významná skála.

to sme se taky ani *nevodlepili*. Tak že zkusíme *sedum céčko*. – Tam sem *cvaknul* první *kroužek*, k němu to bylo v pohodě – a *nevodlepil* sem se vod *kruhu*. No, takhle sme postupně snižovali a nakonec sme vylezli celou řádkou *pětku* a byli sme hrozně spokojený. Ani *šestka* nás nepustila. Je to všechno volá-maný, *solivý*...”

Náš naslouchající nelezec zatím neví, co všechna ta čísla znamenají, nebo si pod nimi neumí nic představit. Pokud rovnou neztratí nit hovoru a porozumí smyslu sdělení, přestane být pro něj brzy poutavé. To se změní, jakmile vyleze svou první cestu a má možnost ji porovnat s jinými, protože obtížnost ho obvykle zajímá na prvním místě. Menší pozornost věnuje správnému pojmenování jistících bodů a činností v horolezeckém prostředí. Má tendenci slangové názvy pomíjet a vše nazývat vlastními náhradními jmény.

Mezi první vhodně volené pojmy patří označení činnosti, samotného lezení. Není to samozřejmé, neboť jde o příklad užívání známého slova v přeneseném významu. Sloveso „lézt“ běžně známe ve smyslu lézt po zemi po kolenou. Horolezec se však v případě skalního lezení pohybuje ve vzpřímené pozici po vertikále. Nezasvěcený proto neváhá říci, že šplhá. Ve výškovém horolezectví má jeho pohyb zase blíže k chůzi a samotný pojem horolezectví se tedy zdá nepřesný. Naše přední horolezkyně, členka reprezentačního družstva pro střední a vysoké hory, Soňa Vomáčková, se rovněž vyjádřila v tomto smyslu. Na otázku, co hledá v lezení, odpověděla: „To je těžký, já vlastně nelezu, já chodím.“ Proto někdy říkáme, že horolezec na vrcholy hor vystupuje nebo je zlézá (zastarale), ale na skály jedine leze. Výrazy *horolezí* nebo *šplhá*, které nesprávně převládají na veřejnosti, mají pro horolezce emocionální přidech. Nelezec v našem modelu je zatím taktó nepoužívá. Zato na otázku, co dělal na výletě, bez váhání správně odpoví: „Lezl jsem.“

Je tu ale ještě jedna věc, která ho může zaskočit. Většina lezců si s nenucenou samozřejmostí a bez ohledu na generační rozdíly, zkušenosti či výkonost mezi sebou tyká. Proto se při mýjení jiných horolezců nelezec obvykle ptá, zda se znají. Po několika záporných odpovědích pochopí, že překvapení není na místě. Brzy si zvykne na přátelskou atmosféru a učí se pasivně a posléze aktivně ovládat rozhovor následujícího typu⁸:

O: „...*Nastoupíš tam sokolíkem*, pak tam vrazíš tutovou *žabici*, *nastoupáš*

⁸ Rozhovor byl zaznamenán při debatě tří horolezců, kteří se po tréninku sešli v hostinci – na podnět prvního O. popisuje cestu a M. komentuje.

nohama, postavíš to, uděláš dlouhej přešah, chytneš *madlo*, potom je tam malá škrabička, traverz pět metrů doprava – no a na konci je *rajbas*, hrozně nepříjemnej. Vobčas to tam *solí*. A jinak pěkná cesta, akorát sem byl tak v pěti metrech na vypadnutí, ale jinak fakt pěkná *cesta* – možná by to byla *zemovka* – “

M: „Dyt' 's měl dobrý *magi*, ne?“

O: „Já sem měl *telegraf*. Byl sem *vymagovanej* úplně hrozivě a – *bandasky* šílený...“

(2) Nejdříve ze všeho si ale musí adept horolezectví pořídit vlastní výstroj. Vedle lana potřebuje především *úvazek*, a to buď sedací úvazek – *sedák* nebo hrudní úvazek – *prsák*. Dále lezecké boty – *lezečky* a pomůcky k jistění, především karabiny spojené šitou smyčkou – *expresky* a víceúčelovou *osmu*. Poté se během tréninku učí pojmenovat další horolezecké činnosti a skutečnosti. Jeho partner, který postupuje jako první, je *prvolezec*, on sám se nazývá *druholezec* nebo *jistič*. Lanem se navzájem *jistí* přes stálé jistící body – *kruhy*, *nýty* a *borháky*, přičemž podle potřeby lano buď *dobírají* nebo *povolují*, aby bylo mezi nimi stále lehce napnuté. Na lano se navazují uzly (nejznámější jsou *dračák* a *osmička*). Vytvářejí tak lanové družstvo neboli *dvojku*. Linii výstupu říkají *cesta*, která je podle obtížnosti klasifikována číslovkami vzestupně od nejjednodušších po složitější jako *trojka*, *čtyřka*, *pětka*, atd. K výstupu používají skalní nebo umělé výčnělky, které se nazývají *chyty* nebo *stupy* podle toho, jestli slouží pro ruce či pro nohy. Z vrcholu se navzájem spouštějí za pomoci tření lana přes *osmu* – *slaňují*. K získání lezeckých dovedností začátečníkovi postačí i lezení nízko nad zemí bez lana, vodorovným směrem – *bouldrování*. Tento anglický termín spojený s novějšími horolezeckými trendy si osvojí většinou dřív než mnohé důležitější. Připojíme-li k uvedeným výrazům ještě základní povely (*Du!*, *Dober!*, *Povol!*, *Zruš!*, *Pod!*), dostaneme přehled základního jazykového vybavení.

(3) Poctivý trénink vedl k žádoucímu zlepšení a náš začínající horolezec se učí využívat rozličné lezecké techniky a styly, o které předtím neměl zájem – *stěnové*, *spárové*, *komínové*, *koutové*, *lezení na OS*, *RP* apod. Překonává různě obtížný terén, v němž některá místa označuje jako vzdušná – *exponovaná*, jestliže se pod nimi otevírají hluboké srázy. Jiná místa pak nazývá *klíčová*. To jsou nejtěžší úseky výstupů, jejichž okolí je neprůstupné. Psychicky náročné výstupy jsou *morálové*, fyzicky náročné vyžadují dostatek síly – *magi*. Jednoduché cesty jsou *schody* nebo *chodáky*, obtížné *prásky*. Pro vykonávanou činnost někdy používá tvar *lozit* nebo módní výraz *dát*,

dávat (cestu) a obohacuje slovní zásobu i o další emočně zabarvené výrazy. Dozvídáme se z nich zároveň informace o charakteru výstupu, a to často způsobem silně expresivním, temperamentním až vulgárním. V této fázi již se horolezec obvykle nespolehá jen na svého partnera, který mu vytyčoval cestu. Naopak sám leze jako první – *vyvádí*. Učí se cestu zajišťovat pomocí *skob*, *smyček*, *hexů* a zapínat do nich karabiny – *cvakat*. Vzdálenosti měří na *lanové délky* (cca 40–50 m). V každé *délce* zřídí jistící stanoviště – *štanď*. Další lexikum každý obohacuje podle toho, jaký druh horolezectví preferuje (např. pískařské nebo vysokohorské názvosloví).

Jestliže platí, že první setkání s horolezectvím bývá praktické, prvními osvojenými výrazy jsou názvy dějů, činností a situací s ním spojených, sledující linii od jednodušších a obecnějších ke složitějším, speciálním a expresivním. Důležitou roli při osvojování horolezeckého slangu hraje kolektiv (např. horolezecký oddíl) a prostředí, ve kterém horolezec vyrábá. Čím je zkušenější, tím je vyjadřování nejen bohatší, ale i spontánnější a tvořivější. Pokud bychom měli časově vymezit jednotlivé fáze, pohybujeme se na poli odhadů: 1. fáze se většinou omezuje na několik víkendů. Doba, ve které začátečník zapadne mezi horolezce, alespoň na první poslech, závisí na délce a intenzitě tréninku v horolezeckém prostředí. Obecně lze říci, že 2. fáze bývá velmi krátká (řádově týdny). V opačném případě by nebezpečí vzniku „informačního šumu“ mohlo ohrozit zdraví obou partnerů, uvázaných na jednom laně. Poslední 3. fáze se zdá bez konce. Pokud se člověk rozhodne pro horolezectví jako svůj styl života, učení pokračuje. Chce-li držet krok s rychlým vývojem, neustále je co zdokonalovat. Když nechce, jeho mluva se ustálí v určitém stadiu do podoby individuální řečové variety.

Uzavřenost horolezeckého slangu

Poněkud zjednodušená definice slangu říká, že jde o dílčí slovní zásobu vázanou na jazykovou komunikaci určité skupiny, ať už zájmové či profesní. Zároveň však platí, že ve sportovním slangu vládou slangovými výrazy nejen aktivní sportovci a trenéři, ale jsou vlastní i jejich fanouškům, případně sportovním reportérům. Do jaké míry můžeme tedy považovat horolezecký slang za uzavřený útvar? To byla jedna z otázek, na které se snažil odpovědět výzkum prováděný v roce 1998–1999 pomocí dotazníkového šetření⁹ a terénního výzkumu.

⁹ Dotazníky byly orientovány jednak k širší veřejnosti (typ D1), jednak k užšímu okruhu studentů Fakulty tělesné výchovy a sportu Univerzity Karlovy v Praze, kteří již někdy při-

a) Uzavřenost vzhledem k širší veřejnosti

Ve fázi předvýzkumu byly dotazníky rozdávány prostřednictvím pomocníků na pražských pracovištích, zahrnujících jak státní podniky, tak několik soukromých firem¹⁰. Vztah respondentů k horolezectví byl zaznamenáván v sedmi kategoriích (v závorkách je počet kladných odpovědí):

- a) sám jsem zkoušel lézt (12)
- c) máme v rodině horolezce (2)
- e) mám kamaráda, známého horolezce (20)
- g) viděl jsem náhodou někoho lézt (17)
- i) nemám žádné zkušenosti ani kontakty s lezci (20)
- k) vůbec se o horolezectví nezajímám (9)
- m) jiná možnost (7): zájem o horolezecké filmy a literaturu

Po sérii úvodních obecných otázek si měli respondenti vzpomenout na co nejvíce horolezeckých výrazů. Z celého souboru pouze 20 mužů a 7 žen (tj. 39,7%) uvedlo alespoň jeden pojem, který si s horolezectvím spojují (celkem 43 různých položek), zatímco 41 respondentů nevedlo ani jediný¹¹. Když navíc vezmeme v úvahu, že v seznamu jsou zahrnuty i odpovědi těch respondentů, kteří již někdy přišli s horolezectvím do styku, je obecná znalost horolezeckého slangu nepatrná a vnímání sportovní reality poněkud jednostranné. Kromě obecných výrazů používaných v jakémkoli druhu lezení (*slaňovat, traverzovat, karabina, sedák, osma* apod.) a s výjimkou pískovcového slangového výrazu *hodiny*, se totiž všechny vztahují výhradně k výškovému horolezectví. S představou vysokých hor, náročných podmínek a mužného horolezce jsou spojeny především výrazy *mačky, cepín* nebo *skoby*. Znají je i jedinci, kteří se o horolezectví vůbec nezajímají, a dokonce ženy, které nemají s horolezci žádné zkušenosti ani kontakty. Setkáváme se s nimi rovněž v obecné části dotazníku, kde jsou vedle lana uváděny jako hlavní horolezcovy atributy.

šli s horolezectvím do styku (typ D2). Toto rozlišení by se mělo promítnout ve znalosti horolezeckých výrazů, potažmo ve vnímání sportovní reality.

¹⁰ Návratnost dotazníků dosahovala jen 45,3 %. Zastoupení respondentů však bylo rozmanité. Z celkového počtu 68 respondentů činil poměr pohlaví 35 mužů: 33 žen. Průměrný věk respondentů byl 35,6 a pohyboval se v rozmezí od 16 do 63 let. Úroveň dosaženého vzdělání byla nejčastěji vysokoškolská (19) a středoškolská (15). Méně bylo zastoupeno střední odborné vzdělání (6) a základní vzdělání (2). Zbylých 26 respondentů údaj nevedlo. Škála zaměstnání sahala od manuálně pracujících v dělnických profesích až po inženýrské či vědecké pracovníky.

¹¹ Podrobnější údaje o četnosti jednotlivých výrazů vyplývají z tabulky č. 1 ve sloupci X1. Nejsou zde uvedeny výrazy, které nemůžeme považovat za slangové (např. lano, pohorky, K2).

Zajímavé je také další hodnocení znalosti slangu v závislosti na vztahu respondentů k horolezectví. Není vůbec rozhodující, zda s horolezectvím někdy ve skutečnosti přišli do styku. Tak např. pět respondentů, kteří sami kdysi zkoušeli lézt, nenapsalo žádný slangový výraz. Ani horolezcovi rodinní příslušníci neovládají jiné výrazy, než jaké jsou v obecném povědomí. Relativně nejlépe si stojí horolezcovi přátelé a ta část veřejnosti, která se s horolezectvím setkává z vlastního zájmu, prostřednictvím knih a filmu.

Nabízí se otázka, zda je obecná znalost horolezeckého slangu opravdu tak nízká a zda jsou horolezci natolik uzavřenou skupinou, že hlavním pramenem poznání o nich může být jen nepřímá zkušenost. Abychom mohli odpovědět, byl v druhé fázi dotazník rozšířen o nové položky, doplněn obrázky a pomocnými komentáři. Výzkumu byli podrobena také respondenti, kteří se s horolezci běžně setkávají ve svém bydlišti¹². Šetření v horolezeckých oblastech neprobíhalo prostřednictvím pomocníků, ale přímo, a vyplňování dotazníků bylo doprovázeno krátkými rozhovory (mimo jiné s personálem v restauracích, kde se horolezci scházejí.) Vyplynulo z nich, že příležitosti k častému styku s horolezci nevytvářejí podmínky k proniknutí jejich slangu na veřejnost.

Zvýšené procento správných odpovědí je předpokládaným odrazem formy druhé fáze výzkumu (obrázky a doprovodný text). Ale protože nově přidané položky mají jen nízké zastoupení, lze usoudit, že jádro obecně známého slangu tvoří pouze výrazy shromážděné již v předvýzkumu. (Opět dominuje názvosloví tradičního, výškového horolezectví. Skalní horolezectví, reprezentované pojmy *bouldering*, *nýt*, *hodiny* nebo *lezečky*, zůstává naopak neznámé.)

Příznačná je snaha respondentů vytvářet vlastní pojmenování (viz poslední sloupec tabulky č. 1). Vycházejí přitom z tvarové nebo významové podobnosti a uplatňují své zkušenosti z příbuzných oborů (tramping, gymnastika, hornictví, speleologie). Terénní výzkum potvrdil, že mnohé z takových náhradních pojmů (úchyty, mastek, bezpečnostní pás, zajišťovat) jsou rozšířenější než správná slangová pojmenování. Dalším charakteristickým rysem je nerozlišování mezi podobnými předměty jedné kategorie. To platí hlavně o různých zajišťovacích pomůckách. Respondenti nedělají rozdíl mezi *skobou*, *karabinou* a *nýtem*. Vše považují za skobu a nejběžnější je náhradní označení očko (10x) nebo háček.

¹² Návratnost dotazníků byla 63,2 %. Z celkového počtu 60 respondentů pochází 30 ze tří různých horolezeckých oblastí, ostatní jsou opět z pražských podniků. Počet správných odpovědí je v tabulce č. 1 ve sloupci X2.

Tabulka č. 1: Výsledky šetření na základě dotazníku typu D1.

Slangový výraz	počet respondentů				Vlastní pojmenování:
	1. fáze		2. fáze		
	X1	%	X2	%	
mačky	18	26,5	30	50	nože, nesmeky
cepín	16	23,5	34	56,7	kladívko
skoby	8	11,8	34	56,7	hřeby
slaňovat	8	11,8	34	56,7	–
karabina	6	8,8	33	55	přezka, spona, oko
bivak	5	7,4	22	36,7	nouzák, spát pod širákem (4)
sedák	4	5,9	6	10	úvazek, opasek, posed, kšíry, záchranný, lezecký nebo bezpečnostní pás (4)
osma	4	5,9	4	6,7	eso, dvojoko
převis	3	4,4	19	31,7	přepad
komín	2	2,9	9	15	spára, světlík, průrva, štěrbina, úzlabí, útes
jistit	1	1,47	25	41,7	zajišťovat (3)
traverzovat	1	1,47	19	31,7	bočení
dračí smyčka	–	–	10	16,7	–
magnezium	–	–	9	15	mastek (6), pudr, křída, klouzek
stupy	–	–	9	15	hrboly, jamky, šlapky, nášlapky
chyty	–	–	6	10	úchyty (5), chytky, záseky, držáky, výstupy, pastorky
prvolezec	–	–	4	6,7	pionýr, průzkumník
čelovka	–	–	4	6,7	hlavovka, havířovka, kahan, lampa, baterka
chodák	–	–	2	3,3	pochodák, rovina, č.1
lezečky	–	–	1	1,67	pohory, bačkory
panenka	–	–	1	1,67	osmička, panák
spára	1	1,47	1	1,67	puklina, trhlina, průrva, štěrbina, fuka

Ačkoli horolezecký slang postrádá rysy záměrné nesrozumitelnosti a izolace od ostatní společnosti, což jsou charakteristiky vlastní argotu, jeví se vůči laické veřejnosti jako velmi uzavřený útvar. Nejde vůbec o záměrné utajování, nýbrž o zcela přirozený jazykový jev. Co je skryté očím veřejnosti, o čem není možné získat představu nebo zkušenost a co nesouvisí s osobními styky a zájmy, to se stává velmi vzdálené. Slova označující tyto skutečnosti člověku moc neříkají nebo mu říkají jen velmi málo. Není to

pouze jeho vinou. Absence širšího zájmu publika je dána jednak zkrácenou představou o horolezectví jako velmi nebezpečném sportu, jednak nedostatečnou či jednostrannou prezentací na veřejnosti. Pokud se z médií něco o horolezectví dovídáme, jsou to výlučně krátké zprávy, zachycující úspěchy nebo neštěstí vysokohorských expedic, nebo nanejvýš rozhovor s významným horolezcem. Horolezecký slang má tedy jen málo příležitostí proniknout mimo rámec svého prostředí. Nepomáhá ani snaha některých lezců o verbální předvádění svých výkonů na veřejnosti. Jediná účinná možnost se naskýtá skrze populární literaturu, která poskytuje uplatnění jen nepatrnému výseku horolezeckého slangu.

b) Uzavřenost vzhledem k užšímu okruhu studentů FTVS UK

Při hledání skupiny respondentů, u kterých můžeme předpokládat lepší obeznámenost s horolezeckým slangem, byli vybráni studenti FTVS UK. Ti, kteří si v rámci výuky sportů v přírodě zvolí horolezectví, absolvují v zimním semestru několik hodin výcviku na umělé lezecké stěně. V letním semestru pak mají možnost vyzkoušet si získané dovednosti venku na skále. V dotazníku typu D2¹³ odpovídali nejprve na otevřenou otázku, jaké znají horolezecké výrazy (tabulka č. 2, sloupec X1). Poté měli zaznamenat, které povely používají při komunikaci lezecké dvojice (tabulka č. 3). Nakonec doplňovali definované slangové výrazy (tabulka č. 2, sloupec X2 a tabulka č. 4). V následujícím přehledu vidíme pojmy s nevyšší frekvencí, na něž si studenti sami vzpomněli:

5–10x: *osma, dračák, sedák, smyce, expreska*

4x: *hodiny, převis, karabina, vůdcovský uzel*

3x: *lezečky, skoba, kruh, slaňák, spára, věž, kout, prusík*

2x: *masiv, stěna, komín, kapsa, strop, štand, friend, čok, džímar, háemeska, železa, mačky*

1x: *chyty, madlo, bočák, spodák, umyvadlo, břicho, hrana, balkon, římsa, sokolík, matroš, špagát, číro, důlfer, maglajz, stopery, hexy, vklíněnce, abalaky, borhák, nejt, cepín, bivak, prsák, kletr, lodák, rybařík, škoťák*

Pochopitelně dochází k posunu oproti dotazníkům D1. Mezi nejčtenějšími pojmy figuruje o mnoho více slangových pojmenování, která souvisejí s přímou, i když krátkodobou, zkušeností. Vysokou frekvenci mají výrazy, které širší veřejnost nepoznala ani s pomocí obrázků (*osma, sedák, expreska*).

¹³ Z celkového počtu 65 dotazníků bylo odevzdáno 15 vyplněných (tzn. návratnost 23 %).

Některé mají dokonce expresivní zabarvení (*špagát, matroš, čůro*), jiné jsou vysoce specializované (*abalaky, hexy, stopery*). Naopak do pozadí ustupují pojmy výškového horolezectví. Obecně známé mačky a cepín jsou uváděny s nápadně nižší četností. Zato jsou běžné pojmy nevelehorského lezení (*smyce, hodiny, kruh, strop, nejt*). V tabulce č. 2 je vidět, že znalost výrazů napoprvé asociovaných s horolezectvím (viz jejich četnost ve sloupci X1) byla podpořena v doplňovací části dotazníku (sloupec X2). Zatímco v otevřené otázce byly např. chyty coby horolezecký výraz uvedeny jen jedním studentem, jako „výčnělky pro držení rukou“ je už identifikovalo 11 studentů.

Tabulka č. 2: Výsledky šetření na základě dotazníků D2.

	Otevřená otázka		Doplňování		Varianty:
	X1	%	X2	%	
hodiny	4	26,7	7	46,7	základna
spára	3	20	12	80	
štanď	2	13,3	6	40	
chyty	1	6,7	11	73,3	
bivak	1	6,7	11	73,3	
maglajz	1	6,7	9	60	máčo
sokolík	1	6,7	8	53,3	
madlo	1	6,7	7	46,7	
matroš	1	6,7	5	33,3	vercajk, cajky, nádobíčko, železo

V případě povelů studenti obstáli velmi dobře. Většinou se shodují v užívání jejich obvyklé podoby se zkušenějšími horolezci¹⁴. Začátečníky prozradí jen některé nepatřičné (Povol! namísto Zruš!), nepraktické (Dej mi lano!) nebo komicky působící povely (Přitáhni! Dotáhni! Přiber!), po kterých obvykle následuje příslušná odezva instruktora (Přiber! – Radši ne, už jsem přibral dost!). Narozdíl od jednoznačných pojmů, označujících různé předměty a skutečnosti, poskytují totiž názvy činností více možností vyjadřování. Zatímco u pokročilých horolezců bývá užívání jiných variant znakem osobitosti, u začátečníků jde buď o dočasný vliv učitele nebo o efekt samouka: Aby při prvních lezeckých pokusech byla zajištěna bezpečnost nového adepta, mluví na něj učitel běžným jazykem. Slangové názvy

¹⁴ Jedinou výjimkou je upozornění na brzký pád, které je však pod vlivem psychického tlaku obecně velmi variabilní.

vyjadřuje opisem a tím zabraňuje používání ustálených povelů. V případě samouků na sebe partneři volají rovněž náhradními pokřiky. V obou ohledech se ale při delším trénování v kolektivu ostatních horolezců nepřesnosti srovnávají. Lezci se brzy naučí obvyklé povely týkající se jištění a vlastního lezení.

Tabulka č. 3: Horolezecké povely podle dotazníku D2 a jejich četnost

Obvyklá podoba	x	%	varianta a její četnost, je-li větší než 1:
<i>Du!</i> (při nástupu)	10	66,7	Lezu! (4), Jisti!
<i>Dober!</i>	12	80	Přítáhni mi! Dotáhni! Táhni trochu! Přiber!
<i>Zruš!</i>	10	66,7	Jsem tady! Povol! Dobrý!
<i>Du!</i> (při pádu)	0	0	Padám! (6), Drž! (2), výkřik (6)
<i>Pojd!</i>	5	33,3	Jistim! (3), Polez! (2), Můžeš! (2), Nastup! (2)

Tabulka č. 4: Ostatní položky doplňované v dotazníku D2, včetně variant.

četnost	předpokládaná odpověď	varianty
0 nebo 1	solit podlaha lokrák práškač rajbas, pikl	krupice gapa, tlama, jump, let viklák borec, pavouk, drak
2 až 5	panenka prvolezec chodák vyzvonit, zapytlit, stavění, kyvadlo	osma vodič, vůdce, tahač schody, žebřík, čučka, brnkačka
více než 5	bandasky plotna stupy, bouldering, slanit, traverz	křeče, tyčky sklo

Interslangové prvky

Každý člověk ovládá více jazykových variet najednou. Do svého repertoáru zahrnuje prvky ze všech společenství, jejichž členy v minulosti byl nebo dosud je. Ani horolezci se nepohybují v izolovaném sociálním prostředí. Proto se v jejich slangu projevují vlivy z nejrůznějších oblastí lidské

činnosti. Průniky můžeme sledovat nejen s ostatními sporty, ale i v jiných oborech. Nazýváme je interslangové prvky.

Interslangové prvky v jiných sportovních odvětvích vyplývají z toho, že se zde provozují podobné činnosti nebo že se jedinec často pohybuje v několika různých sportovních prostředích. Zahrnujeme sem výrazy z následujících tematických okruhů:

- trénink, především v posilovnách: *maximálka* (maximální síla), *tělárna* (tělocvična), *nakládačka* (namáhavý trénink), *bicák* (biceps), *nabušenec*, *namakanec*, *korba* (vytrénovaný, svalnatý lezec)
- pořádání závodů a soutěží: *tečovat* (dotknout se vzdáleného chytu), *ranking*, *top* (nejlepší), *tandem* (sehraná dvojice)
- funkcionářské působení: *bafuňáři*
- vykonávání nebezpečné činnosti a manipulace s lanem: *zrakvit se* (skateboard), *slaňování*, *slaňovací osma a karabina*, *prusík*, *sedák* (speleologie a tzv. kaňonynk), *lodák*, *dračák*, *liščák* a jiné uzly (skauting). Je zajímavé, že ze skautského slangu nebyl převzat výraz „spát pod širákem“ a naopak se používá mezinárodní pojmenování *bivak*.
- číslky: např. *padesátka* (v horolezectví označuje délku lana, v běhu délku tratě, při plavání rozměr bazénu)
- podobné prostředí: *firmoviště* (zimní sporty), *hřbet*, *rokle*, *údolí* aj. členitosti terénu (orientační běh)¹⁵
- jiné: *bekhend*, *skokan* (horolezec specialista na přeskoky mezi vrcholy věží), *tempo* (plavání)

Další styčné body nacházíme v geomorfologii. Jsou dány stejným předmětem zájmu a působností, skalním povrchem. Ten nebývá hladký, ale více nebo méně hrbolatý. Každá struktura má svůj název. Setkáme se s pojmy, které mají v obou oborech stejný význam, např. *plotna* (hladká, svislá část skály) nebo *voštiny*. To jsou jamkovité prohlubně ve svislých i převislých stěnách, vytvářející celé soustavy mřížování. Všeobecná známost v horolezectví je ovšem velmi malá, neboť jsou specialitou pískovcových oblastí. Některé shody jsou založeny na tvarové podobnosti struktur: horolezecké *jamky*, *pukliny*, *žlábký*, *hroty*, *hadí hřbety* jsou pro geomorfologii jamkovité,

¹⁵ U příbuzných oborů mohou být rozměrové odlišnosti těchto struktur zdrojem nedorozumění. Jeden horolezec, který se začal nově věnovat orientačnímu běhu, si při rozhovoru postěžoval: „...Zpočátku jsem dělal chyby typu, že tam byla třeba kontrola za severozápadním hřbítkem nebo roklí nebo něco. Jenže údolíčko je prostě strouha dva metry hluboká. Nebo hřbítek, to je šutr úkej, kterej vyčnívá z terénu. To není žádný hřbet skalní, vono je to třímetrový schod nebo něco jako kámen...“

puklinovitě, žlábkovitě, hrotovitě a hřbetovitě škrapy. Horolezecký kvěťák či karflík je zase typem inkrustace, připomínající květy růží.

A nakonec existují odlišnosti, plynoucí z možností využití jednotlivých struktur pro horolezectví. V případě říms a lišt, které se v geomorfologii měří na decimetry, resp. centimetry, horolezci rozlišují jemněji mezi galerií, lávkou, římsou, lištou (seřazeno sestupně podle velikosti) a dále balkon, terasu, pás a rampu podle jejich využití k lezení. Geomorfologie zato rozlišuje nejrůznější typy kamenů: hranáč, valoun, viklan, hranec aj. Horolezci je dosud nepovažovali za hodny pozornosti. Pouze v souvislosti s nebezpečně uvolněným kamenem, který hrozí spadnutím, mluví o lokru. Jejich slovník se v tomto směru obohatil teprve díky novému horolezeckému směru o pojem *boulder*¹⁶.

Z dalších oborů přejímá horolezectví většinou po jednom výrazu. Mají buď stejný nebo podobný význam: štěk – lezecky málo významná cesta (divadelnictví), blembák – helma (vojenský slang), vercajk – materiál (argot). Nebo jde o označení používaná v daných oborech s různým významem: expozice – (těž ve výstavnictví, hudbě nebo fotografii), lodíák – (vodáctví nebo cestování). Najdeme dokonce příklad výrazu ve zcela opačném významu: práskač – v obecném slangu užíváme s hanlivým nádechem, zatínco v horolezectví jde o kladné hodnocení velmi výkonného lezce.

Je zřejmé, že nejvíce společných výrazů má horolezecký slang s těmi odvětvími, kde mluvíci provozují podobnou činnost, nebo kde je předmětem jejich zájmu stejné prostředí. Za nejbližší proto považujeme jiná sportovní odvětví (zaznamenáno 25 společných výrazů) a geomorfologii (15 výrazů). V ostatních odvětvích jsme jich napočítali jen 13.

Sociální diferenciaci v horolezeckém slangu

Při sociální diferenciaci slangu rozlišujeme mezi formálními a neformálními rolemi¹⁷. Formální role jsou přímo předepsány normou (např. ve vztahu učitel – žák), neformální role předepsány nejsou (např. komunikace mezi žáky). Mluvíci si je osvojují na základě dosavadních zkušeností, výchovou nebo spontánně. Toto rozlišení je důležité proto, že při plnění obou rolí stejným jedincem může být řečové chování předepsané sociální rolí formální do značné míry narušeno řečovým chováním vyplývajícím ze sociální role neformální.

¹⁶ Boulder (z angl.) znamená balvan, využívaný k lezení relativně nízko nad zemí, bez lana.

¹⁷ Nekvapil, J.: Některé sociolingvistické aspekty výzkumu slangů. In: *Shorník přednášek ze III. konference o slangu a argotu v Plzni*. 1987, s. 27–37.

Formální roli v horolezeckém kolektivu by mohl zastávat trenér reprezentačního družstva, předseda horolezeckého oddílu, vlastník horské chaty nebo obchodu s horolezeckým zbožím. Mezi horolezci se však společenské zařazení nebere v úvahu. Dokonce i generační rozdíly jsou většinou přehlíženy. Pokud se horolezci setkají ve svém prostředí, v horách nebo ve skalách, jsou si všichni rovni. Projevuje se to v jejich komunikaci. Na první pohled je nápadný způsob oslovování, ve kterém převažuje tykání. Tyto výsledky terénního pozorování potvrdili respondenti z řad horolezců v dotaznících třetího typu (D3). Na otázku, jakým způsobem oslovují neznámé lezce, vybírali jednu ze tří možných odpovědí:

- a) zásadně jim tykám – 35 respondentů, tj. 73 %
- b) tykám pouze mladším a vrstevníkům – 6 respondentů, tj. 12,5 %
- c) jiná možnost: většinou tykám, pouze očividným kmetům, hodně starým (nad 35 let) vykám, dle situace.

Climbing Slang in social Context

Jitka Slezáková

The first viewpoint in slang research is linguistic. The second one, which is taken into account here, is sociolinguistic. The article is based on the research conducted in 1998 and 1999 with the method of inquiry, long-term participating observation and excerption from expert periodicals. Inquiry was carried out not only among climbers but also among general public and students of the Faculty of Physical Training at the Charles University.

People using climbing slang try to demonstrate through their speech their allegiance to the hobby group and enter into socio-relation of this group. For each member, the process of integration also means to learn climbing vocabulary and idioms. According to the extent and character of the vocabulary used we can estimate how long a sportsman has been practicing the climbing. First of all he picks up expressions of actions, activities and situations, starting with easier and general words and proceeding towards more difficult, special and expressive ones. Later on his speech comes to be spontaneous and creative. Important role in this process plays the team of co-climbers. In this society (e.g. sportclubs), the variety of individual speech originates.

"Verbal climbers" is a kind of speakers, who exaggerate their speech. But other climbers do not accept such a behavior. There is no great impact on general public as well. Although slang is not intentionally kept secret, its use is restricted to the climbing society and the public does not easily understand it.

Another area, which is influenced by social relations, is called interslang-items. These items denote words, which the climbing slang has in common with other sports or fields.

Social classification or generation differences are not considered important among climbers. Formal roles merge with informal ones. It appears in the form of address, where climbers are mostly on familiar terms.